

Marco Polo – arc peste timp (II)*

Petru Urdea

Membru corespondent al Academiei Române

Pornind de la constatarea că „Anul Marco Polo” nu a trecut neobservat, credem că a face o incursiune asupra modului în care celebrul personaj și opera sa au rezitat timpului este un lucru benefic, mai ales că în contemporaneitate faptele, ideile, moda etc. urmează căi osmotice. Așadar, nu trebuie să ne mire paralela care se face între lumea prezentată în premieră de către Marco Polo și anumite elemente geopolitice contemporane, opera poliană oferind „un cadru propice pentru a defini geopolitica Eurasiei în epocile viitoare” iar „caracteristicile geopolitice ale lumii lui Marco Polo le aproximează oarecum pe ale noastre” (Kaplan, 2019, p. 24, 25).

Spre noi orizonturi

Așa cum am constatat în primul articol (Urdea, 2025), cartea lui Marco Polo s-a răspândit relativ repede în lumea cultă, inclusiv printr-un fel de compendii dedicate noilor descoperiri geografice, precum *Novus Orbis Regionum ac Insularum Veteribus Incognitarum*, publicată la Basel în 1532 (Grynaeus, Huttichius, 1532) sau cea a lui Ramusio din 1583, și mai ales în cea a negustorilor europeni, amatori de deschiderea a noi rute și piețe comerciale, dar și stârnind interesul și curiozitatea spre explorare, mai ales în contextul geopolitic al expansiunii Serenissimei Republici (Crowley, 2024).

Navigația maritimă fiind pe primul plan, hărțile erau un instrument indispensabil, călătoriile lui Marco Polo, descrise amănunțit, au condus la progrese majore în cartografie, punând Asia de Est și Sud-Est pe hartă, aventurile sale ducând, în cele din urmă, la întemeierea Statelor Unite ale Americii (Towle, 2021). Un aspect important este legat de faptul că Marco Polo în textul său referitor la întoarcerea acasă prin Oceanul Indian a furnizat

informații ale utilizării busolei, ceea ce, alături de multele date geografice, au fost folosite mai apoi pentru construcția unor hărți mult mai exacte (Woodward, 1987).

Apariția unui număr tot mai mare de traduceri și ediții ale operei poliene, începând cu primul deceniu al secolului al XIX-lea, mai ales în Europa (Charton, 1863), a trezit interesul pentru o abordare mai științifică a spațiului chinezesc, perceput în mare parte la nivelul informațiilor de bază furnizate de *Le Devisement du monde* (Pauthier, 1839) și, totodată, asupra importanței operei poliene, în contextul unor ajustări teritoriale coloniale. Această situație nu trebuie să ne mire, deoarece „Personne n’avait encore parlé avec autant de précision de l’Inde et de l’océan Indien. Aujourd’hui même, certaines régions asiatiques ne sont connues que par son témoignage, et nous ne savons de l’histoire de plusieurs nations que ce qu’il en a rapporté. Des esprits hardis s’enflammèrent au spectacle nouveau que Marco-Polo avait ouvert au monde. Ces limites extrêmes de l’Orient, dont il avait révélé les richesses, devinrent un objet de préoccupation continuelle pendant les siècles suivants, et l’on ne saurait mettre en doute qu’il n’ait été le véritable promoteur de la découverte du cap Espérance et de l’Amérique” (Charton, 1863, p. 252).

Elementele de geografie a Asiei Orientale prezente în cartea lui Marco Polo sunt preluate pentru prima dată pe un produs cartografic de *L’Atlante catalano*. Această hartă, concepută în 1375 în stilul unui portulan, este compusă din șase foi duble de pergament velin, de 65×50 cm fiecare, fiind atribuită fraților Abraham și Jehuda Cresques din Palma de Mallorca. Constatăm că a existat o promptă conectare a surselor contemporane disponibile și oarecum garantate, îndepărtând

multe dintre fabulele tradiționale acceptate de secole (Liščáka, 2017). Reflectând din plin învățătura geografică biblică, această hartă conține și informația conform căreia familia Polo se îndrepta spre China, informație redată pe foaia nr. 5 prin desenarea caravanei – „pictura cartografică” – în spațiul asiatic (Fig. 1), fiind totodată și o dovadă a prezenței cărții *Il Millione* în Spania.

Fig. 1 Caravana familiei Polo în drumul spre China pe *L'Atlante catalano* (1375).

India apare pentru prima dată ca peninsulă triunghiulară, fiind menționat regele din Delhi – „*lo rey Delli, soldà gran*” –, iar la textul pentru insula Ceylon (Sri Lanka) apar enumerate numeroase specii vegetale: „En la illa Lana ha molts arbres leny ayloes, camphora, sandels, species subtils, garenga, sandal, nou moscada, arbres de canyela, laqual es la pus preciosa de qual se vol altra de tota la India; e son axi mateix aqui se maçis e folii” (Buchon, Tastu, 1839, p. 137), prezente în cartea lui Marco Polo. De asemenea, tot aici, pe foaia nr. 6, apare Insula Sumatra – *Illa Trapobana*, iar la nordul acesteia apare China – *Catayo*, cu puține repere geografice dar cu frumoase decorații (Fig. 2). Atenția se oprește asupra câtorva orașe, precum capitala Chanbalech (Qanbaliq, azi integrat în Beijing) cu o caracterizare amplă, subliniind bogăția și urbanitatea acestuia, foarte bine păzit „E a cascuna porta guarden mill homens, no per temensa, mas honor del senyor” – „la fiecare poartă o mie de oameni pază, nu de frică, ci din respect pentru suveran” (Buchon, Tastu, 1839, p. 144), și apoi câteva orașe în interior și, pe litoral, câteva orașe-porturi: Fugio, Zayton, Cansay, Cincalam și Caynan.

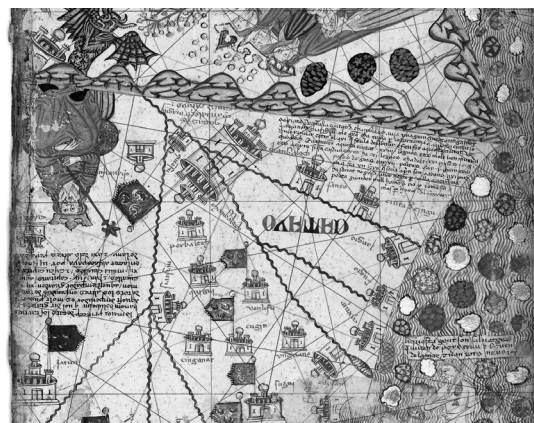

Fig. 2. China – *Catayo*, pe *L'Atlante catalano* (1375).

Fiind concepută ca un portulan, *L'Atlante catalano* reprezintă un pas important în ceea ce se definește a fi o hartă destinată călătoriilor de mare anvergură, ridicându-se cu mult peste hărțile ce serveau doar pelerinajelor spre Țara Sfântă, precum harta *mappa mundi* din 1327, cuprinsă în lucrarea *Polychronicon*, a călugărului benedictin Ranulf Higden (c. 1280–1364) și care era centrată pe Ierusalim.

Poate că este interesant de știut că până la *L'Atlante catalano* cel mai cuprinzător produs cartografic pentru spațiul afro-euroasiatic a fost harta berberului Al Idrisi (1100–1165), cartograf, geograf, egiptolog și călător care, la curtea regelui Roger al II-lea al Siciliei, a elaborat în 1154 *Tabula Rogeriana*, urmată de mai multe foi ca anexă la opera sa *Kitab nuzhat al-mushtaq – Opus Geographicum*, (Miller, 1926; Ahmad, 1992). Harta sa cuprindea jumătatea de sud a Europei și Africii, jumătatea sud-vestică a Asiei, fiind centrată pe Marea Mediterană, și jumătatea nordică a Oceanului Indian. Această hartă a fost realizată pornind de la harta alexandrinului Claudius Ptolemeu (100–170), preluată pe filiera araba în tratatul enciclopedistului persan Muhammad ibn Musa al-Khwarizmi (c. 780–c. 850), *Kitāb Šūrat al-Arḍ – Cartea descrierii Pământului* (Bosworth, 1963).

Cele mai multe informații poliane sunt prezente mai ales pe *Mappa Mundi* elaborată în jurul anului 1450 de către călugărul venețian Fra Mauro (c.1400–1464). Această hartă, considerată de către geograful italian Roberto Almagià ca fiind cel mai mare memorial al cartografiei medievale prin cele circa 3000 de texte descriptive, este, totodată, cea mai detaliată și mai precisă hartă

a lumii până în acel moment (Almagià, 1956). Dacă *L'Atlante catalano* reflectă încă din plin învățătura geografică biblică, harta lui Fra Mauro este marele pas spre o cartografie mai elaborată, cu o mare densitate toponimică și informațională (Burgio, 2009), (Fig. 3), provenite din descrierile minuțioase asociate traseelor familiei Polo, așa cum de timpuriu fusese remarcat acest lucru (Ramusio, 1583).

Fig. 3. Estul Chinei pe MAPPA MUNDI (1450).

Un alt moment care a stimulat găsirea unui nou drum spre Orient, pornind de la descrierile lui Marco Polo, este marcat de proiectul dedicat navigației comerciale și harta lui Paolo dal Pozzo Toscanelli (1397–1482), fizician, medic, matematician, astronom și cartograf. Acesta și-a făcut cunoscute ideile proiectului, – gândit împreună cu Nicolaus Cusanus și Aeneas Silvius Piccolomini, viitorul papă Pius al II-lea –, la curtea regelui Portugaliei, Alfonso al V-lea, prin agentul acestuia, Fernão Martins, în 1474. Acestea au fost cunoscute și de către Cristofor Columb, inclusiv prin corespondența directă cu Toscanelli, în 1480, așa cum mărturisea fiul său, Fernando Columb (Colon, 1892, p. 34-39). Harta *Carta de marear*, de care a beneficiat Columb încă de la primele sale expediții a fost cea care, prin plasarea Japoniei, Cipango, ca insulă în Oceanul Atlantic, Mare oceanum, și a Chinei, Mangi și Chatai la vest de aceasta (Fig. 4), a fost un stimul puternic pentru Cristofor Columb de a căuta un drum spre aceste țărâmurii tentante spre vest, mai ales că în est, Constantinopolul, important centru al negustorilor europeni (venețieni, genovezi, florentini, pisani etc.), fusese cucerit în 1453 de către otomani (Olvera, 1992).

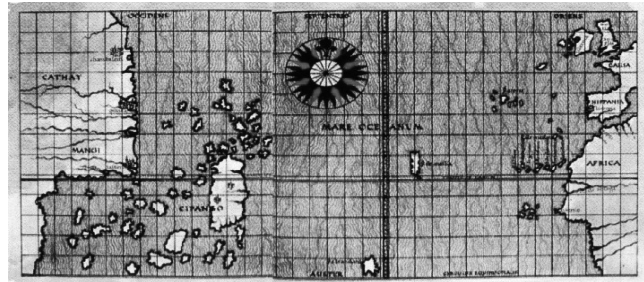

Fig. 4. Oceanul Atlantic pe harta lui Toscanelli (1474).

O altă hartă asupra căreia ne oprim este planisfera *Mapa de Juan de la Cosa*, elaborată în anul 1500 de către Juan de la Cosa (c. 1450–1510), navigator și cartograf castilian, care a participat la expediția din 1492 a lui Cristofor Columb, fiind chiar căpitanul navei Santa Maria, și în cea din 1493 și 1494, precum și ale lui Alonso de Ojeda, Amerigo Vespucci și Vasco Núñez de Balboa în America de Sud și America Centrală. Această experiență și-a expus-o în harta amintită, cunoscută ca fiind prima hartă a lumii pe care sunt prezente teritoriile din America, recent descoperite, singura lucrare cartografică cunoscută, realizată de un martor ocular al primelor călătorii ale lui Cristofor Columb. Tot ca o premieră este și faptul de maximă importanță că pe această hartă concepută ca un portulan este reprezentat Ecuatorul și Tropicul Racului, bine poziționate în latitudine, ceea ce are să devină un standard *de facto* în cartografia nautică iberică, fiind un indiciu că latitudinile observate astronomic au fost încorporate în reprezentare (Alves Gaspar, 2017). De asemenea, pe modelul unui portulan, direcțiile care pleacă din roza vânturilor au fost trasate pe baza cursurilor magnetice date de măsurătorile cu busola și estimarea distanțelor. Interesantă și totodată importantă pentru imaginea peste timp a lui Marco Polo este pictograma celor trei Polo plasată lângă nominalizarea ASIEI.

Cum harta și proiectul lui Paolo dal Pozzo Toscanelli erau cunoscute la curtea regelui Alfonso al V-lea al Portugaliei și a urmașilor acestuia, João al II-lea și Manuel I, regalitatea portugheză, angajată în cursa de controlare a unor rute comerciale maritime, finanțează importante expediții care fac parte din „Marile Descoperiri Geografice”, ținta fiind tot India și Asia de Sud-Est. Astfel, prin expediția din 1487–1488, Bartolomeu Dias (c. 1450–1500) explorează coasta de vest a Africii și

atinge *Cabo das Tormentas*, denumit apoi de către regele João al II-lea *Cabo da Boa Esperança*, Vasco da Gama (1469–1524) prin expediția din 1497–1499 înconjoară Africa ajungând în Calicut (Kozhikode) pe Coasta Malabar a Indiei, în 20 mai 1498, deschizând astfel calea maritimă spre Asia. Urmarea a fost că strategia comercială imediată a Portugaliei s-a bazat pe constituirea *Armadas da Índia*, flota de nave trimise anual în India, în principal la Goa, pe ruta cunoscută sub numele de *Carreira da Índia*, dominând acest comerț timp de câteva secole și punând bazele imperiului colonial portughez din Africa (Teles e Cunha, 2021). Pe baza acelorasi informații și în aceeași strategie maritimă se înscriu și expedițiile lui Pedro Álvares Cabral (1467–1520), care în drumul său spre India se abate spre vest, descoperind și explorând în aprilie 1500 coasta de nord-est a Americii de Sud, în Brazilia de azi (Bueno, 1998). Acest teritoriu a fost revendicat în numele coroanei portugheze, el fiind situat, conform tratatului de la Tordesillas din 1494, la est de meridianul de 46° longitudine vestică, marcând astfel prima mare împărțire a „sferelor de influență” (Waisberg, 2017).

Stimularea europenilor pentru dezvoltarea comerțului și promovarea rutelor comerciale spre Asia este demonstrată și de elaborarea și publicarea în 1340 de către negustorul florentin Francesco Balducci Pegolotti (1290–1349 a unui ghid, *Praticca della mercatura*, despre cum se putea face negoț și călători în Asia, cu indicarea ținutei adecvate, a modului cum să te târguiești, a unităților de măsură, a taxelor, monedelor, a mirodeniilor, inclusiv diversele nume, și a prețului acestora, a produselor specifice, despre traseele sigure, importanța călăuzelor etc. (Pegolotti, 1340).

Creșterea volumului de mărfuri, de la mirodenii la metale prețioase, țesături, lemn exotic și chiar minerale care să ofere noi variante de culori și vopsele, a fost un stimul constant pentru dezvoltarea de noi rețele comerciale și de consum pentru societatea europeană (Frankopan, 2019). Prin bogăția informațiilor despre noi teritorii, asimilate, după cum am arătat, și prin producții cartografice, geografia acelor timpuri devine mult mai amplă, umple spații noi, vag sau complet necunoscute de către europeni până la „momentul Marco Polo”. Elementele inedite conținute în *Il Milione* – la care

se adaugă aceste asimilări de ordin cartografic ce se vor transmite și amplifica în timp prin contribuția unor mari cartografi, e.g. Gerardus Mercator (1512–1594), realizatori de hărți mult mai complexe și mai exacte bazate pe proiecții cartografice pe fundament matematic (Crone, 1953), – reprezintă un aspect timpuriu al globalizării, o deschidere nu doar spre schimbul de bunuri, ci și de idei, de elemente culturale, de interconectare a unor lumi diferite, între Vest și Est (Akbari, 2008), ceea ce impune o analiză mult mai dedicată.

Pentru domeniul astronomiei, Marco Polo este primul european care identifică o constelație sudică, Steaua Sudului, verificarea venind chiar de la un contemporan de-al său, Pietro d’Abano, (1250–1316), filosof, medic și astronom italian, bun cunoscător al scrierilor astronomilor arabi. Din dialogurile purtate cu Marco Polo pe tema noutăților din *Livre des merveilles*, în opul său *Conciliator differentiarum philosophorum et medicorum* acesta îl consideră a fi „cel mai mare navigator al globului pământesc și cel mai sânguinos observator” (Bottin, 2008, p. 432).

Marco Polo între DA și NU

Parcurgând opera poliană putem ușor constata că lumea prezentată de el conține și lucruri aflate dincolo de imaginația noastră, în moduri care chiar și acum ne pot tulbura și deranja, deși Marco face o „mărturisire de credință”, cum că „... de aceea vom pune lucrurile văzute cu vederea și auzite prin auz, pentru ca a noastră carte să fie dreaptă și adevărată, fără nicio minciună; și oricine citește sau moștenește această carte trebuie să o creadă, pentru că toate lucrurile sunt adevărate” (Polo, 2018, p. 35).

Deși asupra veridicității informațiilor din opera poliană s-au exprimat specialiști de valoare (Pauthier, 1865), subliniindu-se importanța operei lui Marco Polo „primită deodată ca o contribuție la literatura lumii, dar contribuind și la formarea acelui ferment de anxietate iscoditoare și în așteptare care a creat epoca Marilor Descoperiri Geografice” (Nordenkjold, 1897, p. 138), încă de la primele ediții moderne ale operei poliene au existat anumite păreri tendențioase, precum că Marco Polo nici măcar nu ar fi plecat vreodată din Veneția, accentuând că nu se poate vorbi de o

călătorie a sa în China, din moment ce în relatările sale nu se regăsesc niciun fel de informații despre Marele Zid Chinezesc sau despre tipar, extrem de folosit atunci de către chinezi.

Nu fără relevanță sunt reacțiile ce apar ca urmare a unor comentarii care însoțesc anumite ediții de la începutul secolului XX în care se neagă anumite afirmații ale lui Marco Polo asupra unor locuri vizitate. De exemplu, pentru a contrabalansa afirmațiile din ediția 1903 *The travels of Marco Polo*, editată de către H. Yule & H. Cordier, maiorul P. M. Sykes urmărind traseul din Bagdad spre est cu traversarea Deșertului Lut din Iran, afirma: „În 1893, am călătorit de la Tun spre sud prin Lut până la Chah Kurzu chiar pe această rută și pot mărturisi exactitatea generală a descrierii lui Ser Marco” (Sykes, 1905, p. 465).

Aceste suspiciuni au generat o primă foarte argumentată luare de poziție din partea unui reputat specialist în opera poliană, Luigi Foscolo Benedetto (1886–1966), arătând că „am apărut faptele în sine împotriva greșelilor trecutului, împotriva oricărei neîncrederi actuale” (Benedetto, 1928, p. CCXXI).

După reluarea disputei printr-o „primă săgeată” țintită de către Herbert Franke în 1966, care contestă prezența lui Marco Polo în spațiul sino-mongol (Franke, 1966), „bulgărul de zăpadă” a început să se rostogolească mai ales din momentul în care Frances Wood, istoric și bibliotecar la British Library, cunoscută pentru scrierile sale despre istoria Chinei, a publicat în 1995 cartea *Did Marco Polo go to China?* În cele 15 capitole ale cărții sunt puse sub semnul întrebării realități cuprinse în opera poliană, considerată a fi o fraudă, comparând cartea cu *Istoriile lui Herodot* „care nu a călătorit în toate locurile pe care le-a descris și care a amestecat fapte cu povești fantastice” (Wood, 1995, p. 150). Pe un ton ritos autoarea afirma: „Înclin să consider că însuși Marco Polo nu a călătorit niciodată mai departe decât punctele comerciale ale familiei de la Marea Neagră și la Constantinopol, aceasta nu înseamnă că *Le Devisement du mond* nu rămâne o sursă valoroasă de informații despre China și împrejurimi” (Wood, 1995, p. 150). Fiind vorba de multe speculații pe baza textului polian, plin desigur de fapte și evenimente inedite și

„miraculoase”, analiza atentă făcută asupra unor evenimente în care Marco Polo a fost parte, ca de exemplu faptul că acesta a condus-o pe prințesa mongolă Kōkōchin spre curtea hanului Arghun în Persia, pe o rută maritimă și apoi continentală – a fost confirmat de mai multe surse chineze și arabe (Cleaves, 1996), foarte multe confirmări prețioase sub aspect istoric fiind prezente în lucrarea unui contemporan, evreul persan Rashid al-Din Fadl Allah Hamadani (1247–1318), *Jāmi al-Tawārīkha*, *Compendiul cronicilor* (Boyle, 1971).

Modul oarecum superficial de abordare a problematicii operei poliane de către F. Wood l-a surprins pe colegul autoarei, profesorul Tim H. Barrett de la School of Oriental and African Studies, University of London, acesta fiind de părere că există o mulțime de alte fapte care confirmă relatările lui Marco Polo, el fiind considerat un journalist medieval de tabloide (Barrett, 1995).

La doi ani de la apariția cărții *Did Marco Polo go to China?*, profesorul Igor de Rachewiltz (1929–2016) reputat istoric și specialist în studii mongole, deranjat efectiv de conținutul cărții o ia la disecat și, contra-argumentând pas cu pas, concluzionează: „Îmi pare rău să spun, cartea lui F.W. [Frances Wood] nu atinge standardul de studiu la care ne-am aștepta într-o lucrare de acest gen, ...este slab echipată în instrumentele de bază ale meseriei, adică competența lingvistică adecvată și metodologia de cercetare,... iar argumentele ei majore nu pot rezista unei examinări atente. Concluzia ei nu ia în considerare toate dovezile care susțin credibilitatea lui Marco Polo. ...De asemenea, lipsa de expertiză cu privire la dinastia Yuan în special și la Imperiul Mongol, în general, a avut drept rezultat interpretări greșite și greșeli, autoarea fiind dependentă de lucrări secundare” (de Rachewiltz, 1997, p. 89). Tot pe aceeași temă, Ugo Tucci, un respectat specialist în istoria economiei venețiene afirma „Există mult prea multe detalii, mult prea multe informații pentru ca acest lucru să fie un fals” (Tucci, 1997).

Un alt amplu studiu elaborat de către profesorul Hans Ulrich Vogel de la Tübingen Universităt, dedicat banilor, exploatării și comerțului cu sare și veniturilor curții lui Kubilai Han arată că relatările lui Marco Polo sunt adevărate, totul fiind bazat pe o solidă documentare

pe surse primare și literare secundare, de origini și din medii culturale diferite, afirmând „Marco Polo se baza pe observații personale sau pe informații pe care le-a obținut în China la fața locului” (Vogel, 2013, p. 425).

Multe dintre relatările ce pentru unii par a fi rupte de realitate, vecine cu fantezia și asociate cu repere ale traseului spre Mongolia și China sunt confirmate apoi și de către alți călători contemporani, ca de pildă călugărul uigur Rabban Bar Șawma (1220–1294), diplomat al Bisericii Nestoriene de Est în China, Yahballaha III (c. 1245–1317), cunoscut ca Rabban Marcos, patriarh al Bisericii de Est în perioada 1281–1317, ce între anii 1280 și 1294 au călătorit într-un pelerinaj spre Ierusalim ajungând și la Napoli, Roma, Genova, Paris, Bordeaux (Borbone, 2008). Un alt element demn de luat în seamă este cel legat de descrierea orașului-port Quanzhou (Zaytun), cu sute de corăbii, lucru confirmat de către cunoscutul explorator, geograf și negustor arab Ibn Battuta, (1304–1369), explorator și el al acestor locuri în 1345 (Ibn Battuta, 2023, p. 287–288; Frankopan, 2019).

Privitor la faptul că Marco Polo nu a amintit de acea „construcție simbolică” Marele Zid, răspunsul fusese dat mai de timpuriu, reperele istorice și arheologice indicând faptul că acesta a fost construit după prăbușirea Imperiului Mongol, în timpul dinastiei Ming (1368–1644), „Primul Zid de pământ a fost construit în 1474 în nord-vestul vulnerabil” (Waldron, 1983, p. 661), vechile segmente construite încă din perioada dinastiilor Han (202 BC – 9, 25–220) și Sui (581–618), fiind puternic degradate și ne semnificative în teren și deci și în plan defensiv.

Cei mai mulți istorici sunt convingși însă de veridicitatea documentelor, datorită naturii detaliate a povestirilor, dovedite prin investigații complexe, arheologice, istorice, lingvistice, socio-economice și geografice, cartea lui Marco Polo fiind, pe lângă modul particular de transmitere a sentimentului de aventură, „încă un reper în istoria geografiei și ca atare o lărgire a spiritului uman, *a merveille*” (Larner, 1999, p. 182).

Ca unul ce am avut ocazia să cutreier și să am trăiri memorabile într-o parte a spațiului mongolo-sino-tibetan, pot să spun că *Il Millione* –

Le Devisement du monde, Le Livre des merveilles ne mai spune că trebuie să avem o doză de precauție cu descrierile și așteptările noastre, dată fiind diversitatea lumii, fiind un testament ce a răzbătut peste secole, un testament ce se adresează spiritului deschis spre o explorare și înțelegere tot mai profundă a lumii contemporane, a dialogului Est-Vest, început cu secole în urmă.

Bibliografie

Ahmad, M., 1992, *Cartography of al-SharIf al-Idrīsī*, în Harley, J.B., Woodward, D. (editori) – *Cartography in the Traditional Islamic and South Asian Societies*, The University of Chicago Press, 152-174.

Akbari, S.C., (2008), *Introduction: East, West, and In-between*, în Akbari, S.C. & Iannucci, A., *Marco Polo and the encounter of East and West*, University of Toronto Press, Toronto, 338 p, 3-20.

Almagià, R., 1956, *Il mappamondo di Fra Mauro*, fascimile ed., Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Roma, 80 p.

Alves Gaspar, J., 2017, *The Planisphere of Juan de la Cosa (1500): The First Padrón Real or the Last of Its Kind?*, *Terrae Incognitae*. 49, 1, 68–88.

T.H. Barrett, 1995, *Wall? I saw no Wall*, *London Review of Book*, 17, 23-30, 4 p.

Benedetto, L.F., (1928), *Marco Polo, Il Milione, prima edizione integrale a cura di L.F. Benedetto*, Firenze, Olschki, 595 p.

Bosworth, C.E. 1963, *A pioneer arabic encyclopedia of the sciences: Al Khwārizmī's keys of the sciences*, *Isis*, 54, 1 97-111.

Bottin, F., (2008), *Pietro D'Abano, Marco Polo e Giovanni Da Montecorvino*, *Medicina nei Secoli Arte e Scienza*, 20, 2 427-446.

Boyle, J.A., 1971, *The Successors of Genghis Khan*, Columbia University Press, New York & London, 372 p.

Buchon, J. A., Tastu, J., (1839). *Notice d'un atlas en langue catalane, manuscrit de l'an 1375*, Paris: Imprimerie royale, XIV, 2e partie, 152 p.

Bueno, E., 1998, *A viagem do descobrimento: A verdadeira história da expedição de Cabral*, *Objetiva*, Rio de Janeiro, 137 p.

Burgio, E., 2009, *Cartografie del viaggio. Sulle relazioni fra la Mappamundi di Fra Mauro e il Milione*, *Critica del testo*, XII, 1, 59-106.

Charton, E., 1863, *Voyageurs anciens et modernes, T II - Voyageurs du Moyen Age*, Bureaux du Magasin Pittoresque, Paris, 440 p.

- Cleaves, F.W., 1976, *A chinese source bearing on Marco Polo's departure from China and a persian source on his arrival in Persia*, Harvard Journal of Asiatic Studies, 36, 181-203.
- Colon, F., 1892, *Historia del almirante Don Cristobal Colon*, Colección de libros raros ó curiosos (V), Madrid, I, 304 p.
- Crone, G.R., 1953, *Maps and their makers*, Hutchinson House, London, 181 p.
- Crowley, R., 2024, *Veneția. Regina mărilor. Istoria măririi și decăderii Republicii care a stăpânit Mediterana*, Edit. ALL, 446 p.
- de Rachewiltz, I., 1997, *Marco Polo Went to China*, Zentralasiatische Studien, 27, 34-92.
- Franke, H., 1966, *Sino-Western contacts under the Mongol Empire*, Journal of the Royal Asiatic Society. Hong Kong Branch, 6, 49-72.
- Grynaeus, S., Huttichius, J., 1532, *Novus Orbis Regionum ac Insularum Veteribus Incognitarum*, Basel, 637 p., „*Marci Poli Veneti de Regionibus Orientalibus*”, 350-418.
- Haeger, J.W., (1978), *Marco Polo in China? Problems with internal evidence*, The bulletin of Sung and Yüan studies, 14, 22-30.
- Ibn Battuta (2023) *Travels in Asia and Africa, 1325-1354*, translated by H.A.R. Gibb, 1929, reprint by Martino Fine Books Eastford, CT, 398 p.
- Jackson, P. (1998), *Marco Polo and his Travels*, Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London, 61, 1, 82-101.
- Kain, G. (2018), *Aurel Stein and the Kiplings: Silk Road Pathways of converging and reciprocal inspiration*, Humanities, 7, 68, doi:10.3390/h7030068.
- Kaplan, R., (2019), *Revenirea lumii lui Marco Polo. Război, strategii și interese americane în secolul XXI*, Edit. Humanitas, 303 p.
- Larner, J., 1999, *Marco Polo and the discovery of the of the World*, Yale University Press, New Haven and London, 250 p.
- Liščáka, V., 2017, *Mapa mundi (Catalan Atlas of 1375), Majorcan cartographic school, and 14th century Asia*, Proc. Int. Cartographic Assoc. 1, 8 p.
- Miller, K., 1926, *Die kleine Idrisikarte vom Jahr 1192, Mappae Arabicae: Arabische Welt- und Länderkarten*, 1. Band, 3. Heft, 37 p.
- Nordenskiöld, A.E., 1897, *Periplus*, A. Norstedt & Soner, Stockholm, 140 p.
- Olvera, R., 1992, *Columbus and Toscanelli*, Fidelio, 1, 2, Schiller Institute, 37-39.
- Pauthier, M.G., 1839, *Chine, ou description historique, géographique et littéraire*, Firmin Didot Frères, Paris, 643 p.
- Pauthier, J-P. G., 1865, *Le livre de Marco Polo, citoyen de Venise, conseiller privé et commissaire impérial de Khoubilai-Khaân*, Didot, Paris, I- 514 p.
- Pegolotti, F.B., 1340, *Praticca della mercatura*, Evans, A., (editor), The Mediaeval Academy of America publication, 24, 443 p.
- Polo Marco, 2018, *Le Devisement du monde* Testo, secondo la lezione del codice fr. 1116 della Bibliothèque Nationale de France, Serie diretta da Eugenio Burgio, Edizioni Ca'Foscari, Venezia, 335 p.
- Ramusio, G.B., 1583, *Delle Navigazioni et viaggi*, Secondo Volume, Apressi i Giunti, Venetia, 761 p.
- Sykes, P.M., 1905, *Marco Polo's Travels*, The Geographical Journal, 26, 4, 462-466.
- Teles e Cunha, J., 2021, *The Carreira da Índia and the struggle for supremacy in the European spice trade, ca. 1550-1615*, Rivista dell'Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea, 9, II, 77-103.
- Towle, G., 2021, *Marco Polo: his travels and adventures*, Left of Brain Books, 142 p.
- Tucci, U., 1997, *Marco Polo andò veramente in China*, Studi veneziani, 33, 49-59.
- Urdea, P., 2025, *Marco Polo: dincolo de geografie, cu îndrăzneală și curiozitate (I)*, Academica, Anul XXXV, 411-412, 1-2, 91-96
- Vogel, H.U., 2013, *Marco Polo was in China. New evidence from currencies, salts and revenues*, Brill, Leiden-Boston, 643 p.
- Waisberg, T., 2017, *The treaty of Tordesillas and the (re)invention of international law in the Age of Discovery*, Journal of Global Studies, 47, 12 p., doi:10.20889/M47e18003.
- Waldron, A., 1983, *The problem of the Great Wall of China*, Harvard Journal of Asiatic Studies, 43, 2, 643-663.
- Wood, F., 1995, *Did Marco Polo go to China?* Seeker and Warburg, London, 182 p.
- Woodward, D., 1987, *Medieval Mappae-mundi*, în J. B. Harley, J.B., Woodward, D. (edit.), *The History of Cartography, (I), Cartography in Prehistoric, Ancient, and Medieval Europe and the Mediterranean*, University of Chicago Press, 622 p., 286-370.
- Zhou, G., 2009. *Small talk: a new reading of Marco Polo's Il Milione*, MLN, 124, 1, 1-22.